

Kyrkogården under tidernas lopp

I samband med församlingsbildningen och uppförande av kyrka togs den närmaste omgivningen omkring kyrkan i anspråk som kyrkogård. Detta var helt naturligt, då man ville ha sina anförvanter begravda vid den egna kyrkan. Storleken av densamma torde vara ungefär den jag minns från min egen barndom, dvs. ungefär en tredjedel av den nuvarande.

Till en början var den troligen endast nödtorftigt uppröjd. Någon dränering fanns ej, fastän både kyrkogården och området söder om den var om inte försumpat så dock mycket vattensjukt, som det heter här i bygden. Men staket omgärdade den för att hindra byns kreatur att komma in.

I ett sockenstämmoprotokoll från den 18/4 1829 står det: »Kyrkobalken eller kyrkoplanket uppbyggdes av socknen gemensamt genom dagsverken efter rök, och nytt virke framfördes till över- och underlag samt till spjälor och stolpar så mycket som behövs för att ersätta det gamla virket. Erforderligt virke bör vara framforslat innan den 2:a instundande maj vid utsatt vite av två riksdaler banko till kyrkan för den sådant försummar. På södra och västra sidan om kyrkan byggas tvenne ingångsportar efter ritning.» Därmed hade staketet fått de s. k. stegportarna, av vilka den södra flyttades, när den nya kyrkan byggdes. Enligt samma protokoll skulle staketet målas svart (troligen tjäras liksom kyrktaket) och stegportarna vita.

Kyrkogårdens dränering var det stora problemet, och det omtalas år 1837, när biskop Frans Mikael Franzén förrättade visitation i Björna, att kyrkogården var så vattensjuk, att två eller flera män vid begravning fick ösa vatten ur gravarna. Biskopen föreslog, att kyrkogården borde dikas, varefter församlingen lovade att ta upp ärendet i sockenstämman för att finna någon utväg. Troligen blev det inget av utdikningen, eftersom en del församlingsbor tvivlade på framgången av en sådan åtgärd. Det påpekas också i 1856 års prostvisitation att på grund av den svåra jordmånen gravarna ej kunde grävas djupare än 2½ alnar mot föreskrivna 3 alnar. Likaså

skulle den myckna stenen på kyrkogården röjas undan, och ett staket skulle sättas upp.

Vid kyrkostämman den 2/9 1877 bestämdes att grunddikning skulle verkställas samma höst med avloppsdike och sidodiken, 5 fot djupa och 1½ fot breda i botten och fyllda med små stenar eller annat tjänligt fyllnadsmaterial, därpå skulle läggas näver och fyllning jämnad med marken. Till arbetsledare utsågs bondesonen Nils Andersson i Björna (senare bonde i Björnsjö) mot en dagspenning av 2 kronor 50 öre per dag.

Dikningen skulle utföras medelst s. k. gångled och skulle såväl torpare som gärningsmän (hantverkare) och deras vederlikar delta i arbetet, torpare efter den fördelningsgrund, som hade följts vid prästgårdsbygget, och gärningsmännen och deras vederlikar efter det samma som de torpare, vars torp hade det lägsta taxeringsvärdet. Klockaren Jonas Grundström utsågs att utföra denna fördelning, att kalla till arbete och att å »försumliges risk» anskaffa dagsverken mot ett pris av två kronor per dag.

Åtgärden förbättrade kyrkogården väsentligt, även om det ända in i vår tid klagats på att den äldsta delen av kyrkogården framför Löftets kapell är vattensjuk.

Under 1880-talet påfördes ett tjockt gruslager över hela kyrkogården. Detta hade kostat församlingen c:a 15.000 kronor, uppges det. En äldre församlingsbo, som minns hur kyrkogården såg ut vid mitten av 1890-talet, beskriver den som en »sandöken». Men under senare hälften av samma decennium påfördes ett tjockt lager av myr- och matjord, och en plan över blivande planteringar gjordes upp. Vad det led planterades också en del träd, såsom björkar och lönnar. Det kan tilläggas, att församlingen satte upp nya staket, varjämte den i flera omgångar med början på 1920-talet har omgärdat kyrkogården med stenmurar på flera sidor.

Begravningen under 1800-talet ägde alltid rum vid graven, ej inne i kyrkan. De avlidna begravdes i s. k. allmänna gravar. Först vid en kyrkostämma år 1891 bestämdes, att en gång skulle tas upp från kyrkan mot söder och öster. Efter denna gång såldes de första familjegravarna till ett pris av fem kronor med skyldighet för köparen att själv bekosta plantering. Det bör inflikas, att den första familjegraven är prostens Nenzéns grav, där han och hans hustru

begravdes intill kyrkväggen av den första kyrkan. Om denna grav skriver kyrkoherde Anders Sidner år 1831: »På kyrkogården finns en med dubbelt staket försedd, av levande hägg omplanterad gravvård med följande inskription: 'Här vilar Prosten, Kyrkoherden och Filosofie Doktorn Anders A. Nenzén, född 1734, död 1822, Dan. 12:3, samt hans maka Prostinnan Helena Salin född 1744, död 1811. Prosten Nenzén var siste pastor över Själevads och Björna förenade församlingar.'» Sidner tillägger: »Run- eller likstenar (gravvårdar) finns här icke.»

Familjegravarnas antal har nu vuxit till närmare 800. För att fylla behovet av mark för dessa har kyrkogården utvidgats, bl. a. under åren 1956–1962, för betydande belopp. Den sista kyrkogårdsinvigningen förrättades den 28/10 1962 på biskopens uppdrag av kontraktsprost Karl Zetterqvist.

Redan på tidigt 1800-tal torde en s. k. likbod av mera provisorisk karaktär ha funnits på kyrkogården, även om det sägs, att redskapen måste förvaras i tornfoten. På 1880-talet uppfördes dock ett ändamålsenligare gravkapell. Detta ombyggdes i början på 1930-talet för att slutligen genomgå en genomgripande ombyggnad åren 1956–1957 och fick slutligen namnet Löftets kapell år 1970.

Björna kyrkogård har under detta århundrade fått en utformning, som är värd allt erkännande. De välvårdade familjegravarna, varav många med gravstenar inramade av planteringar, och den omsorg församlingen och kyrkogårdsvaktmästarna utfört och utför, gör att denna kyrkogård på Tenhållen är ett vackert exempel på hur man genom tiderna sökt ära de hädangångna och därigenom även velat levandegöra sambandet med tidigare generationer.

Äganderätten till kyrkvallen var en besvärlig härva att lösa.

I detta sammanhang kan det vara befogat att i stora drag belysa äganderätten till den mark, som upptogs av kyrka, kyrkogård och kyrkvall, en kvistig fråga, som det tog många år att utreda och vinna klarhet i.

I äldre tider överenskom jordägarna inom byalaget, att viss mark skulle få nyttjas för byns gemensamma behov, det kunde t. ex. vara mark för kvarn- och sågplats, myrtag och »fågator». Och när björ-

naborna år 1796 bl. a. upplät mark för kyrka och kyrkogård, så skedde detta utan större formaliteter.

På en karta upprättad vid laga skifte år 1861 av lantmätare C. A. Engblom upptas den samfälliga kyrkplatsen med en areal om c:a sex hektar. Turerna var i fortsättningen många, innan församlingen slutligen kunde erhålla lagfart på området. Följande kan nämnas:

År 1878 lät kyrkostämman företa en utredning i samband med att rågångarna kring kyrkplatsen stakades upp. Utredningens ändamål var dels att utröna med vilken rätt församlingen disponerade området, dels om utrymme fanns för uppförande av vallhus för de längst bort boende i församlingen. Därtill ville man anvisa en byggnadstomt till skolläraren U. F. Öman. Hänvisande till lagaskifteshandlingarna ansåg utredningsmännen, att församlingen hade rätt att disponera området för angivet ändamål. Därvid tycks det hela ha stannat av för att på nytt tas upp i början på 1890-talet, då kyrkostämman fann det angeläget att få äganderätsfrågan klarlagd för den mark, där kyrkan, skolan och sockenstugan var uppförd. Detta var särskilt angeläget med hänsyn till förestående kyrkorestaurering och uppförande av nytt skolhus. En ny utredning visade, att församlingen av allt att döma endast vore ägare till kyrkogården sådan den befanns före kyrkbranden år 1848.

Därpå följde under de närmaste åren ett antal sammanträden med Björna byamän. Av kyrkostämmoprotokollen framgår, att byamännen var en rätt svår förhandlingspartner, när församlingen ville köpa den s. k. kyrkplatsen. De begärda priserna varierade mellan 50:- och 3.000:- kronor per seland. Sockenmännen ansåg för sin del, att även det billigaste priset var för högt, och efter ytterligare resultatlösa förhandlingar beslöt kyrkostämman att expropiera området. Ansökan därom gjordes också, men när yttrande skulle avges till Kungl. Maj:t opponerade sig flera hemmansägare och Gideå & Husums AB. Enligt ett kungabrev av den 8 febr. 1895 medgavs dock församlingen att få expropiera området, om frivillig överenskommelse icke kunde uppnås. Åren gick, nya resultatlösa förhandlingar fördes, och expropriationen uppsköts undan för undan. Frågan kom dock i ett nytt läge, när Gideå & Husums AB, som var ägare till de flesta av kyrkbyns hemman, genom gåvobrev år 1897

skänkte församlingen sin del av kyrkplatsen. Lagfart kunde emellertid ej erhållas, då äganderätten till övriga andelar ej var klar.

År 1908 förrättades delning av kyrkosamfälligheten, vilket bidrog till att ärendet kom i ett annat läge, vilket framgår av en utredning som kyrkorådet gjorde år 1915. Enligt denna upptog hela kyrkplatsen en yta av 5.8870 hektar, varav 4.3130 hektar tidigare hade skänkts till församlingen enligt ovan. Av utredningen framgår dessutom att den övriga delen av den delade kyrkosamfälligheten, vilken tillhörde två hemman i kyrkbyn, hade en areal av 1,5740 hektar och låg på norra och västra sidan om kyrkan. Kyrkorådet avrådde från att söka förvärva dessa områden, då de dels icke hade kunnat erhållas som gåvor, dels icke hade ett sådant läge och värde, att det motiverade ett förvärvande genom frivilligt köp eller genom ett expropriationsförfarande enligt kungabrevet av år 1895. Gideå & Husums AB förnyade sitt gåvobrev år 1916, varefter församlingen beviljades lagfart år 1917.

Därmed hade den segslitna frågan fått sin lösning efter årtionden av utredningar och beslut. Det bör tilläggas, att församlingen år 1945 inköpte en parkeringsplats om 700 kvm framför kyrkan från den del av den samfälliga kyrkplatsen, som tidigare ej hade kunnat förvärfvas.